

USLOVLJENOST PROMJENA NA JUGU EVROPE

I

U ožujku se u Italiji pojavila knjiga anonimnog autora koja iznosi satiričnu priču o tome kako je 1980. godine postignut »historijski kompromis« između generalnog sekretara Komunističke partije Berlinguera i vođe Demokršćanske partije profesora Fanfanija. Amerikanci su osigurali pare za spas talijanske privrede, a komunisti potreban socijalni mir. Naravno, sporazumu je kumovao nezaobilazni Kissinger¹. Iako priča spada u domenu političke fantastike, k tome i prilično desno intonirane, ona ipak odražava neke dileme ove zemlje rastrzane dubokom privrednom krizom i društvenim previranjima. Ona, na svoj način, daje odgovor na pitanje milijuna Talijana: što će biti sutra kada komunisti uđu u vladu?

Odgovore ne treba tražiti daleko. Od 25. travnja prošle godine, komunisti zauzimaju istaknuto mjesto na portugalskoj političkoj sceni. Predstavljani su u vladinoj koaliciji. A uskoro se nešto slično može dogoditi u Španjolskoj, zatim u Francuskoj i, zašto ne, u Italiji.

Portugalski izbori su plebiscitarno sankcionirali obaranje polustoljetnog fašističkog režima i ljevičarski program Pokreta oružanih snaga. Sada su mjerljiviji rasporedi političkih snaga i možda će opredjeljivanje biračkog tijela imati povratno djelovanje na polarizacije unutar Pokreta oružanih snaga koji je izišao ojačan i iz ovog iskušenja.

Donekle iznenađuje izborni plasman Komunističke partije, jer se očekivalo, a u nekim zapadnim krugovima i strahovalo, da će ona, s obzirom na visok stupanj svoje organiziranosti, kadrovske opremljenosti i dinamizma kampanje koju je vodila — postići više. Ohrabreni izbornim rezultatima, a posebno poenima što su ih zabilježili socijalisti i socijaldemokrati, mnogi zapadnoevropski političari nisu skrivali svoje zadovoljstvo, a neke su vlade već sutradan odobrile Lisabonu kredite s kojima su ranije odugovlačile.

Ipak, kao što je naglasio general Carvalho, jedna od najistaknutijih ličnosti novog režima — u biti se ništa nije izmijenilo. Buduća orijentacija demokratskog režima i dalje će se temeljiti na Programu Pokreta oružanih snaga ko-

¹ »Berlinguer e il Professore«, Rizzoli, Milano, 1975.

ji teži »socijalizirajućim« rješenjima u unutrašnjoj politici, ali koji istovremeno predviđa poštivanje ranije preuzetih međunarodnih obveza, dakle i portugalskog članstva u NATO-u. A Komunistička partija, kao uostalom i sve druge portugalske partije, podržala je taj program. Čak i pod pretpostavkom da su rezultati izbora bili povoljniji za komuniste, teško je zamisliti da bi se tu moglo nešto izmijeniti. Uostalom, nije li ta ista Komunistička partija odlučno podržala 1968. godine intervenciju zemalja Varšavskog pakta u Čehoslovačkoj i time sankcionirala postojeće odnose snaga u Evropi, pa prema tome i mjesto Portugala u toj Evropi?

Čini nam se da trenutno imaju mnogo dalekosežnije značenje sve glasnije izjave vojnih lidera o potrebi vođenja nezavisne vanjske politike koja bi se više oslanjala na zemlje u razvoju, ili na nesvrstane zemlje.

No, bez obzira na to buduću evoluciju Portugala, događaji u toj zemlji koja je dugo vremena životarila izvan svih evropskih tokova, sami za sebe ne mogu imati široko značenje. Međutim, njihov utjecaj može biti golem u sklopu ukupne situacije na Iberijskom poluotoku, ako doprinesu bržem sazrijevanju političke krize u Španjolskoj. A specifična težina Iberijskog poluotoka u današnjim evropskim konstelacijama nije za potcjenjivanje.

Već prve vijesti iz Španjolske govore da su rezultati portugalskih izbora bili još jedan težak udarac frankističkom režimu, još jedan njihov poraz. Kada je mogao siromašni Portugal, gdje su opozicijske snage bile npr. zatečene demokratskim prevratom, zašto to ne bi mogla ostvariti neokapitalistička Španjolska, slavni republikanski tradicija i snažne i šire opozicijske fronte?

Demokratske su snage u njoj dobro pripremljene i svojim su organiziranim utjecajem zahvatile sve slojeve stanovništva i sve sektore života zemlje. Među njima prvorazrednu ulogu igra Komunistička partija koja je u narodu, po svemu sudeći, mnogo šire prihvaćena nego što je bila Komunistička partija Portugala prije obaranja Ceatanovog režima. Španjolski komunisti se nalaze u središtu široke opozicijske fronte čiji je politički izraz tzv. Demokratska hunta, a među radništvom djeluju »radničke komisije« — ilegalni sindikat unutar zvaničnih korporacija. Podmlađena Socijalistička radnička partija, u mnogočemu slična Socijalističkoj partiji Portugala, nije uključena u Demokratsku huntu, ali njezin program nije u biti drugačiji. Zajednički imenitelj komunista, socijalista, socijaldemokrata, kršćana, liberala i mnogih drugih je — protivljenje fašističkom režimu i vjerovanje da se on više ne može prilagođivati.

Promjene u Madridu vjerojatno se neće izvršiti na isti način kao u susjednom Lisabonu, ali do njih će doći i to skoro. »Režim se gasi«, rekao je u nedavnom intervjuu pariskom Nouvel Observateuru generalni sekretar Komunističke partije Španjolske Santiago Carillo »njegov pad ne izaziva neka strana intervencija... već borba radničke klase i španjolskog naroda. Ona je bila puna žrtava, mukotrpana i spora u postizanju rezultata«. Sve je spremno za veliki trenutak. Čeka se samo smrt ostarjelog generalisimusa.

Zanimljivo je da, u trenutku kada u Madridu snažno odjekuju lisabonski otkucaji i kada se opozicijske snage ubrzano strukturiraju — vlada Arriasa Nevarra otvara pregovore sa SAD o produženju ugovora o zakupu ame-

ričkih baza na Španjolskoj teritoriji (Španjolska nije članica Atlantskog pakta, već je vezana bilateralnim sporazumima sa SAD). Događaj vjerojatno nije slučajna, jer se za postfrankistički period ne pripremaju samo opozicijske snage unutar zemlje, već i druge zainteresirane zemlje. Ima i drugih interesa.

Možda su događaji u Portugalu i previranja u Španjolskoj utjecali na ponovno približavanje francuskih komunista i socijalista. Možda je tome doprinijela i nedavna posjeta Francois Mitteranda Moskvi. U svakom slučaju, dvije partije su se dogovorile da počnu razgovore o »usavršavanju« Zajedničkog (vladinog) programa. Višemjesečne polemike su imale pozitivnu posljedicu: doprinijet će boljem definiranju i razradi nekih točaka Zajedničkog programa i eventualno smanjuju razlike koje su, doduše s drugim akcentima i u drugim okolnostima bile smetnje (i još u velikoj mjeri jesu) za jedinstveniju i efikasniju akciju lijevih partija na Iberijskom poluotoku. Vrlo značajno mjesto u tim razgovorima bit će posvećeno boljem razjašnjavanju vanjsko-političkih stavova, gdje se dvije partije razilaze.

Pri svemu tome, ne treba zaboraviti da je Mitterandu na posljednjim predsjedničkim izborima nedostajalo nepunih pet tisuća glasova i da budućnost najvjerojatnije pripada udruženoj ljevici.

Vraćajući se slučaju Italije, reklo bi se da se ona nalazi na raskršću. S jedne strane, prisutna je, fašistička opasnost koja se manifestira terorističkim aktivnostima mračnih grupica i zavjerama u koje su umiješane i neke vojne ličnosti, a s druge, demokratska evolucija koju svojim »historijskim kompromisom« nude komunisti. Iako još nije kucnuo dvanaesti sat, teško je vjerovati da politički imobilizam koji reproducira Demokršćanska partija, zajedno s postojećim odnosima unutar »lijevog centra« — može ponuditi dugoročnije izlaze iz teške privredne i društvene krize koju preživljava Italija. A komunisti jedini nude cjelovit program...

Bez obzira da li je to uključeno u sadašnje programe ili ne, uz socijalističku orijentaciju dolaze ili će doći promjene i u vanjskoj politici. Ako ništa drugo, onda barem kao u Portugalu, dolaze do izražaja novi akcenti. Na nedavno održanom simpoziju »Kooperacija i sigurnost na Sredozemlju« u Palermu Giancarlo Paietta, član Direkcije Komunističke partije Italije je između ostalog naglasio da nesvrstanost znači aktivno angažiranje kako bi se proces međunarodnog popuštanja koristio za rješavanje problema današnjeg svijeta na temelju pune autonomije i ravnopravnosti.

Dakle, mogućnosti skorih promjena u romanskim zemljama Evrope ne spadaju samo u domen političkih fikcija. Demokratske snage u čijim okvirima prvorazredno mjesto pripada komunističkim i socijalističkim partijama nude svoje alternative. To je demokratski izazov sadašnjim zapadnoevropskim režimima, o kojem je govorio George Marchais². To je i izazov sadašnjim odnosima snaga na starom kontinentu. To je izazov i blokovskim odnosima snaga.

II

Kako na to reagira Amerika? U najmanju ruku — zabrinuto, pokušavajući, koliko joj to dopuštaju brojni angažmani u drugim dijelovima svijeta,

² George Marchais: »Le defi democratique«, Grasset, Paris, 1973.

da »učvrsti zapadnu solidarnost«, da ponovno uspostavi pokidane veze Atlantskog saveza, da »revitalizira« svoje poljuljano »vodstvo«. Između ostalog, tome treba doprinijeti sastanak NATO-a koji će se 29—30. svibnja održati u Bruxellesu.

Ameriku najviše kako se čini, zabrinjava pokolebani »južni bok« NATO-a, tj. latinske zemlje o kojima smo govorili, a koji se preko Grčke i Turske proteže do Bliskog istoka.

Politička podrška vojnoj hunti u Ateni, zajednička ciparska avantura, zatim nespretni potezi koje je Vašington vukao prema Grčkoj i Turskoj kada su mu događaji izmakli iz kontrole, u velikoj su mjeri kompromitirali američke pozicije u ovom dijelu Sredozemlja. Grčka se zvanično povukla iz vojnog dijela NATO-a dok je američki kongres izglasao obustavljanje vojne pomoći Turskoj. Ujedno su ta dva najisturenija američka saveznika kronično zahvaćena unutrašnjim previranjima, međusobno posvađena oko Cipra i podjele voda Egejskog mora, pa u slučaju nužde neće biti naročita podrška američkoj strategiji na južnog krilu Evrope i u Sredozemlju. A to se opet može negativno odraziti na američke pozicije na Bliskom istoku.

Sada Kissinger nastoji izgladiti nesporazume i već je najavio susret između premijera Caramanlisa i Demirela, koji će se navodno održati u Bruxellesu 28. svibnja uz dobre usluge predsjednika Forda. Isti cilj imaju i nedavno potpisani sporazumi s Grčkom o daljem korišćenju američkih vojnih baza u toj zemlji. Prema pisanju atenskih listova, dvije će biti ukinute, dok će nad ostalih pet biti uspostavljena formalna grčka kontrola. Na koncu, ovaj put uz asistenciju Ujedinjenih nacija, 5—9. lipnja u Beču trebali bi se nastaviti razgovori predsjednika dvije ciparske etničke zajednice, a to je opet značajno za NATO zbog postojanja britanske vojne baze na otoku.

Tako pokušavaju stabilizirati južno krilo NATO-a. Razumije se, u globalnim američkim kalkulacijama mikrosituacija u trokutu Grčka—Turska—Cipar samo je dio šireg rasporeda snaga u Sredozemlju. Ona je najneposrednija spona između zapadnog Sredozemlja, gdje s Iberijskog poluotoka pušu novi vjetrovi i stočnog sredozemlja, gdje i dalje tinja ratna kriza.

Po redosljedu čini se da je drugo mjesto rezervirano Bliskom istoku, o čemu govore i glasovi da bi se Ženevska konferencija mogla održati već u srpnju ili kolovozu. Poslije devetog Kissingerovog putovanja na Bliski istok, Vašington je shvatio da ne može nametnuti Egiptu i Izraelu parcijalni sporazum pod svojim patronatom i da će biti bolje da pođe putem koji je od samog početka zagovarala Moskva. Tom cilju bi trebali da posluže najavljeni susreti između Kissingera i Gromika 19. lipnja u Ženevi i Forda s egipatskim predsjednikom Sadatom i izraelskim premijerom Rabinom negdje polovicom lipnja.

Dok je situacija na izraelsko-arapskoj fronti i dalje bremenita opasnostima i za Amerikance nepovoljna, jer su stalno pod hipotekom savezništva s Izraelom, dotle Vašington ima sve razloge da bude zadovoljan svojim ostalim pozicijama u široj bliskoistočnoj oblasti. Osposobljavanjem iranske i saudiarabijske armije stvorio je u ključnoj zoni naftonosnih polja oko Perzijskog zaljeva (koji sadržavaju oko 57% svih evidentiranih rezervi crnog zlata izvan socijalističkih zemalja) — snažnu protivtežu progresivnim arapskim režimima i emancipatorskim težnjama naroda te oblasti. U slučaju »unutraš-

nje komunističke subverzije«, Vašington će u budućnosti moći računati s efikasnim pomoćnim žandarima, zadovoljavajući se da preko svojih baza u Turskoj i Grčkoj, Saudijskoj Arabiji i Deigo Garsiji, preko flota u Sredozemlju i u Indijskom oceanu i preko svog satelitskog sistema prati evoluciju događaja, zadržavajući »pravo« da u slučaju krajnje nužde zaprijeti intervencijom.

Uostalom, Kissinger i Ford su bili sasvim jasni: Amerika će intervenirati i silom protiv zemalja — proizvođača nafte ako one pokušaju »ugušiti« zapadnu privredu. Drugim riječima, Amerikanci su svima stavili do znanja da se neće uzdržavati ni od rata ako ocijene da su njihovi »vitalni interesi« ozbiljno ugroženi.

Nafta kao izvor energije potrebne za funkcioniranje suvremenih industrijskih sistema nalazi se i u središtu bliskoistočne krize. Amerikanci ne podržavaju Izrael niti ovaj ili onaj režim zato što ga vole, nego zato što procjenjuju da je to u njihovom interesu. A kada se u kapitalističkom svijetu govori o interesu onda se misli na profit. To znači da je na Bliskom istoku — nafta interes i svi su potezi koje Vašington vuče u funkciji toga. Zbog te nafte Amerika bi riskirala i svjetski rat ...

III

Nafta igra značajnu ulogu i u američko-evropskim odnosima. U veljači prošle godine Amerikanci su nametnuli Evropljanima (osim Francuske) ideju o zajedničkoj fronti potrošača energije, a u studenome su osnovali Međunarodnu agenciju za energetiku koja je prihvatila plan izvanrednih mjera za slučaj ponovnog arapskog embarga. Time su zapadni saveznici praktički potpisali bijanko ček Sjedinjenim Državama ovlašćujući ih za poduzimanje svih mjera, diplomatskih i vojnih, koje bi tada bile »potrebne«. Vašington je vješto iskoristio zavisnost Zapadne Evrope o uvoznjoj nafti, prije svega arapskoj, kako bi joj vezao ruke i prinudio je na poslušnost. Tako je na drugi način afirmirana politika američkog »vodstva«, najavljena Kissingerovim prijedlogom o »novoju« Atlantskoj povelji još u travnju 1973. godine, ali nije realizirana zbog izbijanja listopadskog rata na Bliskom istoku.

Interesantno je da su Sjedinjene Države sve do mjeseca studenog 1974. godine veoma oštro zahtijevale smanjenje cijena nafte, Evropljane plašile apokaliptičkom vizijom njihove budućnosti i prijetile Arapima najdrastičnijim represalijama, proglasivši ih glavnim krivcem za takvo stanje. A onda je došao iznenadni preokret: Amerikanci su postali glavni zagovornici visokih cijena. Što se u međuvremenu dogodilo?

Odgovor je jednostavan. Pomaknule su se snage na unutrašnjoj američkoj političkoj sceni. Naime, u međuvremenu su zbrojeni računi. Pokazalo se da su od povećanja cijena nafte najviše koristi imali američki proizvođači i to ne samo pet transnacionalnih kompanija s američkim kapitalom koji žive na inozemnoj nafti, nego i teksaški magnati koji proizvode »nacionalnu« naftu. Tržine cijene jedne i druge nafte su se dovoljno približile da i »veliki« (do tada zagovornici jeftine nafte) i »Teksašani« (zagovornici skupe nafte) budu zadovoljni. Sklopili su kompromis. Prvi su povećanjem cijena došli do no-

vih ekstra-profita prodajući arapsku naftu u Evropi i Japanu, a drugi su došli do novih sredstava za proširenje svoje djelatnosti. Što je najvažnije, investiranje u energetske izvore u samim SAD postalo je visokorentabilno: crpljenje nafte iz pijeska i bitumena postalo je isplativo, a sada su postale rentabilne i investicije u atomsku energiju. Zahvaljujući tome, Sjedinjene Američke Države mogu realizirati svoj plan, zacrtan još u periodu 1970—1971. u doba Niksonove administracije, da do 1980. postanu samodovoljne u energiji. To im ujedno omogućuje da ulažu krupna sredstva u nove tehnologije proizvodnje energije.

Tako Amerikanci prema Evropi postižu dva značajna cilja. Prvo, prinuđujući je da skupo plaća naftu koju uvozi, oni je prinuđuju da skupo proizvodi i tako smanjuju njenu konkurentsku sposobnost na svjetskim tržištima. Drugo, povećavaju tehnološki jaz između Sjedinjenih Država i Evrope i stari kontinent, sviđalo mu se to ili ne, postaje još ovisniji o Americi. Dakle, Zapadnu Evropu drže u poslušnosti, potčinjavaju je prije svega ekonomskim sredstvima. A putem privrede koja je ne samo prožeta američkim kapitalom i tehnologijom, nego koja i ovisi o potezima prve zemlje kapitalizma, uspostavljaju i neizravnu kontrolu nad politikom.

Kakve alternative nudi zvanična Zapadna Evropa? Poslije nedavno održanog Briselskog sastanka postalo je jasno da je Evropska ekonomska i monetarna unija još neizvjesna budućnost. Evropska devetorica nisu postigla solidarnost evropskih moneta prema dolaru tzv. zmiju, što je bio cilj prve etape. Tako je ideja samostalne Evrope, ravnopravnog partnera kako Sjedinjenim Državama, tako i Sovjetskom Savezu, koju je svojedobno lansirao general De Gaulle, još veoma udaljena od stvarnosti.

Prve alternative za ovaj dio evropskog kontinenta naziru se međutim kroz promjene u Portugalu, previranja u Španjolskoj, nove akcente koji se zapažaju u Italiji i Francuskoj. Ti otkucaji su još slabi. Oni su više nagovještaji onoga što bi moglo biti ili što će biti, nego onoga što jeste. Osim toga, oni se ne mogu promatrati izolirano, bez korelacije s ukupnom situacijom na evropskom kontinentu i na Sredozemlju, bez razumijevanja globalnih odnosa snaga u užem regionu, na kontinentu i u svijetu, bez sagledavanja reperkusija događaja u Jugoistočnoj Aziji.